

Musiqi Terapiyası

Əsrlər öncə həkimlər nələri bilirdilər?

Fərid Ələkbərov

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 11.3 (Payız 2003)

© 2004. Azerbaijan International

AZERİ.org

Skeptiklər musiqinin müalicəvi gücünə şübhə ilə yanaşsalar da, alimlər əsrlər boyu musiqinin sağlamlıq prosesinə verdiyi töhvədən xəbərdar olmuşlar. Musiqinin bitkilərə göstərdiyi təsir artıq sübut olunmuşdur. Məsələn, müasir dövrdə alimlər klassik musiqinin müntəzəm olaraq çalındığı çöllərdə inkişafın güclü olduğunu müəyyən etmişlər. Bethoven, Motsart, Şopen kimi qərb klassik musiqisinin vasitəsilə testlər aparılmışdır. Əgər musiqi bitkilərin inkişafına təsir göstərsə, onda onun insan sağlamlığına təsiri də təəcüblü deyil. Aşağıda Azərbaycanın və regionun orta əsr alimləri və həkimlərinin musiqinin müalicəvi gücü barəsində söylədiyi fikirlər verilmişdir.

Əsrlər öncə həkimlər musiqinin qüdrətinə çox yaxşı bələd idilər. 7 əsr öncə Azərbaycan alimi Səfiyyəddin Urmiyyəvi (13-cü əsr) elmi əsər yazmış və “Şərəffədinə Məktublar və “Musiqi Tonları Kitabı” əsərlərində musiqinin müalicəvi qüdrəti barəsində ideyaları izah etmişdir.

Onun əsərləri həmin ilkin dövrə aid olan Metabil, Erani, Tənciqə, Segah və s. kimi modal qammaların adını çəkir. Yorgunluğu azaltmaq, əsəbi sakitləşdirmək, əhval-ruhiyyəni qaldırmaq və ya yuxu gətirmək üçün əcdadlarımız rübab, ud, dütar, tambur, ney, mizmar, surnaya, çəng, şahrud və kanun kimi qədim Şərq musiqi alətlərində çalardılar.

İran və digər Ərəb ölkələrində Səfiyyəddin Urmiyyəvi “Muğamın atası” hesab olunur. O, bu janrda elmi nəzəriyyə yaradan, musiqi terminologiyası işləyib hazırlayan və modal qammaları müəyyən edib onları tədris edən ilk insan olmuşdur. O, musiqinin insan sağlamlığına müsbət təsiri haqqında yazmışdır. Bundan sonrakı əsrdə digər Azərbaycan musiqiçisi Əbdül-Qədir Marağayi (1353-1433) onun işini davam etdirmişdir.

9-14-cü əsrlərdə musiqinin tibbi keyfiyyətləri Əbu Nəsr əl-Fərabî, əl-Xarəzmi, Əbu Reyhan Biruni, İbn Sina, Səfiyyəddin Urmiyyəvi kimi tanınmış alimlər tərəfindən diqqətlə öyrənilmişdir.

Onlar musiqinin müalicəvi gücünü nədə görürdülər? Dahi türk alimi Əbu Nəsr əl-Fərabî (873-950) özünün “Musiqi barəsində böyük kitab”ında yazırdı: “Musiqi yaxşı əhval-ruhiyyə, mənəvi dərs, hisslərin tarazlığını və mənəvi inkişaf yaradır. O, fiziki sağlamlıq üçün lazımlıdır. Əgər ruh sağlam deyilsə, onda bədən də xəstə olur. Ruhu müalicə edən musiqi bədənin də sağlamlığını bərpa edir. ”

“Başınız ağrayır? Çiçək ləki və ya sakit axan fontanın yanında dincəlin və ya musiqiçi çağırın və sizin üçün çalmasının xahiş edin ki, dütərin (Şərq simli aləti) zərif sədaları altında yuxuya gedə biləsiniz, ” deyər dəhi həkim İbn Sina (980-1037) məsləhət görürdü. Yeddi əsr sonra Məhəmməd Şirvani (18-ci əsr) melankoliya və yuxusuzluqdan əziyyət çəkən xəstələrə simli alətlərdə çalınan musiqiləri dinləməyi məsləhət görürdü.

Dahi həkim Sultan Qiyasəddin özünün “Kitab əs-Sinnət” (18-ci əsr) əsərində öz həmkarlarını musiqini öyrənməyə çağırırdı. O deyirdi: “Hindistan həkimləri mahnıları və musiqi nəzəriyyəsini öyrənməyi məsləhət görmüşdülər. Elm həkimə nəbzın müəyyən olunmasının incəliyini anlamaq üçün lazım olan axtarış qədər vacibdir. Bundan əlavə, bir sıra xəstəliklər xəstələrin bəzi mahnılara qulaq asması ilə müalicə oluna bilər.”

Humayun və Maur-Hindi kimi bəzi tanınmış müğamlar hələ də Azərbaycanda ifa olunur. Hind mahnıları Azərbaycana buraya gəlib burada həmişəlik qalan hindli tacirlər və müstəmləkəçilər tərəfindən gətirilmişdir. Məsələn, Azərbaycanın Muğan düzənliklərindəki bəzi kəndlərdə buraya Şimali Hindistan və Pakistandan 17-18-ci əsrlərdə gələn türk tayfaları məskunlaşmışdı. Bu tayfaların kişiləri Şəfəvi şahlarının ordusunda vuruşurdu və bu xidmətləri müqabilində şahlar onlara Azərbaycanda torpaq sahələri verirdilər.

Sultan Qiyasəddinin məsləhətlərinə əməl edən orta əsr həkimləri musiqinin müalicəvi gücü barədə məlum olan şeyləri (elm əl-musiqi) öyrənməyə çalışırdılar, lakin bu o qədər də asan deyildi. Musiqi o qədər incə və dəqiq elm idi ki, Orta Asiya alimi əl- Xarəzmi (783-850) onu riyaziyyata, xüsusilə də cəbr sahəsindəki ən məşhur əsərinin müzakirəsinə əlavə etmişdi.

Əbdül Qədir Marağayinin “Musiqi Barəsində Elmi Əsər” adlı kitabında və Əbu Reyhan Biruninin (973-1048) “Tibbə aid geniş kitab” əsərləri riyaziyyat, həndəsi fiqurlar, musiqi alətlərinin rəsm və şəkilləri ilə doldurulmuşdur. Lakin görünür həkimlər musiqinin qüvvətli təsirini öyrənmək üçün çox vaxt sərf etməyin əleyhinə deyildirlər, çünki onlar bunu xəstələrin sağlamlığı üçün çox dəyərli hesab edirdilər.

Musiqi vasitəsilə müalicə

Orta əsrlər Azərbaycanında həkimlər xəstələrini müalicə etmək üçün hansı növ musiqi növlərindən istifadə edirdilər? Həmin dövrdə muğamın 12 növü və 12 musiqi forması mövcud idi. Marağayi yazırdı: “Başqa muğamları öz bəstələrinə daxil etmələrinə baxmayaraq, türklər “uşşaq”, “nova” və “busəlik” kimi növlərdə muğamlar bəstələməyə üstünlük verirdilər.”

Şərəf-xan Bidlisi (16-cı əsr) Azərbaycan şahı Şah İsmayıl Xətəinin verdiyi bir məclisi belə təsvir edirdi: “Xoş səsli müğənnilər və xoş səsli musiqiçilər həm yüksək, həm də alçaq səslərlə uşşaq mahnısını oxumağa başladılar. Sonra ud və dütərlərin nələsi həm böyük, həm də kiçik dinləyicilərin məntiq və dərrakəsini oğurladı.”

Musiqi bir sıra mistik elmlərin inkişafına təkan verdi. 13-cü əsrdə Fırlanan Dərvişlər (Məvlavi) hesab edirdilər ki, Allahı öyrənmək üçün xüsusi musiqiyə qulaq asmaqla transa düşmək mümkündür və bu hal sonra mistik rəqsə çevrilir. Sufi mistikasına yaxın olan Azərbaycan filosofu Süxruverdi (1191-ci ildə vəfat edib) yazırdı: “Bilin ki, ruhun tərbiyəsi işinə cəlb olunan insanlar

bəzən zərif musiqi və xoş buxur (ətirli maddə) istifadə edirlər. Buna görə onlar uzun müddət davam edən və adət halına çevrilmiş mənəvi işıq əldə edə bilirlər.”

10-cu əsrin sonlarında Şiə filosoflarının bir qrupu (Saflıq Qardaşları) musiqi və təbiətin müxtəlif elementləri—heyvanlar, bitkilər, minerallar və rənglər arasındakı münasibətlərə dair bir nəzəriyyə yaratdılar. Bu nəzəriyyəyə görə hər bir musiqi səsi müəyyən bir rəngə uyğun gəlir və hər hansı bir mineral, bitki, və heyvan ilə əlaqəlidir. Bəzi səslər parlaq rənglərlə, parlaq metallarla, gözəl çiçəklərlə və müəyyən heyvanlarla eyniləşdirilirdi.

Bizim əcdadlarımız musiqi alətlərinin dərman bitkilərinə və ədviyələrə uyğun gəldiyinə inanırdılar. Tar sağlamlığa yaxşı təsir göstərən ətirli zəfəran ilə müqayisə edilirdi. Nağara mixək və jənşenin müalicəvi gücü ilə müəyyən edilirdi. Ud valerian və badrəncin sakitləşdirici təsiri ilə assosiasiya edilirdi. Zurna qüvvətli kofe ilə uyğunlaşdırılırdı.

Bu və digər alətlərin tibbi xüsusiyyətləri aşağıda da verilir. Musiqi alətlərinin müalicəvi xüsusiyyətləri Keykavus Ziyarinin “Qabusnamə”, Əbdül-Qədir Marağayinin, Fərabinin, Səfiyəddin Urmıyyənin kitablarında sənədləşdirilib., Bu məlumatlar əsasən Azərbaycanın şifahi folkloruna nümunəsinə aid 19-20-ci əsr əşiq sənətindən qaynaqlanır. Bu mirasın çox hissəsi Bakı Əlyazmalar İnstitutunda cəmləşmişdir.

Tar

Tarda ifa olunan melodiyaaların baş ağrısının, yuxusuzluğun, melankoliyanın müalicə olunmasına və eyni zamanda əsəbiliyin, əzələ ağrılarının aradan qaldırılmasına yardım etdiyi hesab olunurdu. Bu musiqi alətinə qular asmaq insanda sakit və filosofik əhval-ruhiyyənin yaranmasına və bununla da dinləyicinin həyatı dərk etməsinə səbəb olurdu. Bu alətdə çalınan qəmli musiqi insanların rahatlaşmasına və onların yuxuya getməsinə səbəb olurdu.

“Qabusnamə”nin (11-ci əsr) müəllifi musiqi pərdələrini seçərkən dinləyicinin temperamentini nəzərə almağı məsləhət görürdü. O, bəm tonların şən və laqeyd insanlar üçün, zil tonların isə qəzəbli və melankolik temperamentə malik insanlar üçün təsirli olacağını deyirdi.

Ney

Neyin zərif səsi əsəb sistemini sakitləşdirir, yüksək qan təzyiqini və yorğunluğunu aradan qaldırır, yaxşı yuxu gətirir. Ney insanda düşünmək əhval-ruhiyyəsi yaradır və həmin insanın təbiəti qiymətləndirməyə və ondan ləzzət almağa vadar edir. Ney dərin fəlsəfi ideyalarla əlaqələndirilir.

Ud

Əcdadlarımız udun səsinə qulaq asmağın baş ağrısı və melankoliyanın aradan qaldırılmasına, əzələ ağrılarının azaldılmasına, və qüvvətli sakitləşdirici vəziyyət yaradılmasına yardım etdiyinə inanırdılar. Ud orta əsrlər Azərbaycanında ən geniş yayılmış və sevilən musiqi alətlərindən biri idi. O yunan arfası ilə əlaqələndirilir. Uda bənzər alətlər qədim misir freskalarında təsvir olunub.

Saz

Sazda ifa olunan musiqi əsəb sistemini sakitləşdirir və insanın əhval-ruhiyyəsini artırır. O, melanxoliyanın müalicə olunmasına və pessimist hislərin aradan qaldırılmasına kömək edir.

Zurna

Bu musiqi aləti insanda döyüş əhval-ruhiyyəsini və bəzən təcavüz və müharibə xarakterlərini oyadır. Zurna səsi insanda apatıyanı, laqeydliyi azaldır və qan təzyiqini qaldırır.

Nağara

Bu alət həkimlərə pis əhval-ruhiyyə, melanxoliya, intellektual və fiziki yorğunluq və eyni zamanda aşağı qan təzyiqi ilə mübarizə aparmağa yardım edirdi. Belə hesab edilirdi ki, nağara bir sıra dərman bitkiləri və ətirli mixək kimi ədviyyatları əvəz edir. Nağaranın ritmlə çalınmasının ürəyin gücləndirilməsinə səbəb olduğuna inanılırdı. Nağara ilkin orta əsrlər Azərbaycan ədəbi dastanı olan “Kitabi Dədə Qorqud” kitabında təsvir olunmuşdur. Nağaraya oxşayan alətlər qədim Misirdə də istifadə olunurdu.

Beləliklə, əcdadlarımızın zəngin elmi və musiqi mirasına əsasən demək olar ki, onlar musiqiyə yalnız şənəlmək və istirahət üçün qulaq asmır, musiqini həm də müxtəlif xəstəliklərin qarşısının alınmasında və müalicəsində qüvvətli bir vasitə kimi qəbul edirdilər.

Prof. Fərid Ələkbərov Bakı Əlyazmalar İnstitutunda Tərcümə Bölməsinin və İnformasiya Şöbəsinin rəhbəridir. Onun orta əsrlər əlyazmaları barədə məqalələrini AZER.com internet sahifəsində rast gələ bilərsiniz. Fərid Ələkbərovun Azerbaijan International jurnalında nəşr olunmuş bəzi məqalələri Azərbaycan dilinə (latın əlifbası ilə) tərcümə olunmuşdur. Bu məqalələri oxumaq üçün AZERİ.org internet sahifəsində axtarın.

Veb direktor: Betti Bleyer

Tərcümə etdi: Aytən Əliyeva

Yoxladı: Ülviyyə Məmmədova

Redaktə edən və veb üçün hazırlayan: Aydan Nəcəfova